

Støbejernsgitre

af Axel Andersen.

Det er i øjeblikket i kirkegårdskultur ikke »in« at indramme gravstederne mere end højest nødvendigt, man ser gerne et fællesskabsanlæg uden synlig afgrænsning af de enkelte gravsteder, og skal der endelig deles op, gør man det helst med planter oftest plantet som kant, der ved klipning holdes inden for visse mål i højde og bredde, altså en hæk.

Sådan har det ikke altid været. Det har dybe rødder i dansk kultur at hegne, betydningen af såvel »gård« som »have« kan spores tilbage til det nordiske ord for at hegne, at gærde.

Tidligere havde man mange hegn af døde materialer, sten og jern, det ses på gamle billeder fra kirkegårde, at de fleste gravsteder havde gitter eller stenindhegning. Nu er mange af disse gået til, fordi gravstederne er nedlagt; men mange er blevet fjernet, fordi de har ligget for had af gartnerne af arbejdsmæssige grunde. Gartnernes arbejde blev besværliggjort i det daglige, men især når der skulle kastes grave. Man har også hævdet, at de var dyre at vedligeholde, for passes skal de med maling, for jernet ruster, hvis ikke malingen genopfriskes ca. hvert femte år. Støbejernsgitrene har man specielt haft et godt øje til, for er var »penge« i dem. Prisen som gammelt jern kunne betale nedbrydningen og plantningen af en hæk som erstatning.

Efter resolutionen af 1805, der forbød begravelser i kirkerne, måtte også de vel-situerede tage til takke med gravsteder ude på kirkegården, og de tog skikken med kostbare gravmæler med ud, og det medfører indhegning. På mindrebe- midlede gravsteder har det næppe været særligt almindeligt med indhegning, dels har der ikke været tradition herfor, og dels har de ikke haft råd, for udover udgiften til indhegningen, forlangte kirkegårdene også en afgift for opstilling af indhegning. I løbet af 1800-tallet ændredes billedet sig, så alle grave har fået indhegning.

Materialet til indhegninger har på et vist tidspunkt oftest været af varige ting, mens hækplantningen har været sjældnere. Sten og jern har været det almindeligste. Stenarterne granit, sandsten, kalksten og marmor har været anvendt. Of- test har der været tale om tildannede former mest som ramme, altså en afløser af tidligere tiders gravramme af træ. Desuden kunne der være bygget i højden, ved at rejse piller på rammen og forbinde disse med kæder eller stænger af jern eller bronze, men der kendes også eksempler på, at der mellem pillerne er ind-

sat tavl af samme eller andet materiale som pillerne. Ofte blev Tavlene forsynet med ornamenter, og indvendigt kunne de bruges som inskriptionsflader.

Jern blev også brugt, i begyndelsen smedejern, men fra 1820-erne blev det delvist fortrængt af støbejern, indtil omkring århundredeskiftet. Da kom der en ny æra for smedejernet, men med en delvis ny teknik, nemlig med rørstolper som bærende element. Efter første verdenskrig var støbejernsgitrenes tid forbi, og efter 2. verdenskrig også smedejernsgitrenes. Det er derfor nu på tide, hvis der skal dannes et billede af den kulturarv, der er nedlagt i disse »fortidsminder«.

Jeg har i forbindelse med registreringsarbejde på en af landets ældste kirkegårde, Assistens kirkegård i København, også gjort notater om gravstedernes indhegning. Materialet skal bruges til planer i forbindelse med den gradvise overgang til mindepark, som kirkegården skal undergå i løbet af de næste 40 år. 1999 nedsættes den sidste kiste og 2009 den sidste urne, og 2020 er den ophørt som kirkegård.

Der findes i dag 650 gitre fordelt med 282 af støbejern og 368 af smedejern. De fleste af smedejernet er af yngre dato fra ca. århundredeskiftet og fremefter mens det store flertal af støbejern er ældre. Gitrenes vedligeholdelsesmæssige forhold er meget forskellige, afhængig af om der er foretaget regelmæssig eftersyn og istandsættelse eller ikke. Generelt kan det siges, at de bedst vedligeholdte er de, der er passet af kirkegården efter en kontrakt, indgået på et eller andet tidspunkt mellem famillien og kirkegården ved en betaling en gang for alle.

Når der her kun skal omtales støbejernsgitre, er det af pladsmæssige hensyn, smedejernsgitrene må vente til en anden gang, da de har meget større variationsbredde end støbejernsgitrene. Selvom der er fabriksfremstillede smedejernsgitre, så har serierne åbenbart været små, derfor den store variation.

Registreringsarbejdet foregik ved at tage et billede af hver type gitter, jeg mødte. Billederne blev taget så tæt på, at et udsnit af gitret fylder hele billedfladen, og så vidt mulig i retvinklet projektion. Endvidere tog jeg et par mål af gitterets stolper og gitterværk. Det skulle vise sig meget nyttigt, idet billedet jo ikke altid kan afsløre højdeforskelle. Billederne indsattes i et album, men det måtte hurtigt omordnes i en systematik, for lettere at se om et nyfundet gitter var kendt eller ej, uden at skulle gennemgå samtlige billeder. Alle gitre blev målt, men kun een optagelse blev taget af hver type.

De 282 støbejernsgitre kunne derved udskilles til 97 forskellige. De fleste findes kun i et enkelt eksemplar, kun få i større antal. Det der er flest af beløber sig til 28 stykker. Jeg skal nu prøve at beskrive dem i hovedtræk på grundlag af ovennævnte systematisering, men først må de enkelte elementer, der danner et gitter omtales.

Sokkel.

Nederst er lagt en sokkel, enten på støbning eller murværk. I visse tilfælde er den egentlige sokkel lagt på en undersokkel af jern eller sten. Bortset fra nogle ganske få undtagelser, hvor man har anvendt blokke af sten som fundament, har det store antal sokkel af jern eller sten.

Stensokkel er de færreste, de er af granit eller sandsten og er almindeligvis tilhugget med rette kanter, kun i sjældnere tilfælde med profil på kanten eller med oversiden med svag tagformet hældning. Som undersokkel er sten ret almindeligt, navnlig hvis der har været større højdeforskelle at overvinde. Stykkerne, der er brugt, er almindeligvis så lange, at de består af fire stykker, kun ved særligt store gravsteder er de af flere stykker. Samlingen er i nyere tid ved sammenstødning, man har ved betonstøbning magtet at skabe et solidt fundament at lægge soklen på, mens man i ældre tid ofte har forbundet stykkerne ved en krampe, og dog kan man ofte se, at der har fundet sætning sted.

Jernsoklerne er altså de almindeligste, og de er oftest af støbejern. Formen er U-formet med den åbne side nedad. Den opadvendte flade er enten vandret og har da oftest en lav hulkant på hjørnet, hvor de helt vinkelrette sider møder overkanten. I det andet tilfælde er overkanten afrundet, og der er en større profillering på kanterne. Der er imidlertid to typer her, der er en ældre, hvor der

Sokkel af to dele, nederst granitsokkel og derover støbejernssokkel, bolt er anvendt ved hjørne samlingen.

Sokkel af tredelt type og stolpe har fod.

bruges tre stykker jern til at danne U-formen, to plane stykker til siderne og et stykke med profiler til overstykke. Profilen er oftest en fals med efterfølgende faldende karnis, d.v.s. først buer godset lidt udad og derefter indad, en S-form. Den yngre type er støbt i eet stykke, siderne danner stump vinkel med overkanten, som er afrundet og på kanterne har en smuk profil af to false med en stor hulkel imellem. Der hvor stolperne er placeret er soklen forsynet med en base uden profil for stolpen. Soklen er ved boltning samlet i hjørnerne til en stiv konstruktion, bolthoveder kan ofte ses på ydersiden.

Stolper.

Ikke alle gitre har stolper, de ældre typer, herom nærmere under gitterværket. Stolperne er fastgjort til sokkel eller undersokkel ved boltning, de ældre til undersokkel, de yngre til oversokkel. Stolpernes form er firkantede, firkantede med affaset kant, ottekantede, runde eller sammensatte. De firkantede med affaset kant fremtræder ottekantede, men kun hvis det er en regelmæssig ottekant er de betegnet som sådan. De sammensatte vil sige, at rundstave er samlet til en enhed som i romansk og gotisk arkitektur, snittegningen er f.eks. firpas, firkløverformet.

De firkantede kan være ornamenterede med lisenlignende bånd. En lisen er en udsmykning på en bygning, et lodret bånd, der springer let frem fra det øvrige

Stolpe er her ottekantet med vulster, gitterværk samlet ved bladning. Naturaliserende type fra 1847.

Stolpe er sammensat, mellem-stolper bruges ikke men felter med fakkler, gitterfaget har derfor ben.

murværk, og den kan foroven og forneden føres vandret som et bånd, der mødes med en anden lisen. På samme måde kan stolpernes lisener være lukket foroven og forneden, så der dannes en blanding. Foroven kan der være forsiringer på lisenen, så blandingen er afrundet, men en hesteskoformet findes også. Både de firkantede og de runde kan være forsynet med lodrette riller, der enten er V- eller U-formede i bunden. På tværs kan der være vandrette rundstave, og der kan være knapliggende forsiringer. På de ældre gitres stolper er der altid en firkantet fod med samme bredde som soklen, således at oversoklen lægges mellem stolpernes fodstykker. Over fodstykket følger et profilled som overgang til stolpeskaftet.

Opadtil afsluttes stolpen efter gitterets type. Der er gitre, der afsluttes opadtil med en håndliste, der er ført hen over stolperne, så er stolpens afslutning en bolt, stukket gennem et hul i håndlisten. I de fleste tilfælde er der ovenpå håndlisten i stedet for bolthoved en knop. Knoppen er prismeformet eller kogle- eller blomsterformet. De kogle- og blomsterformede er med smukke tegninger, men ofte kan de være vanskelige at se i detaljer på grund af mange lag maling. De har blade og riller, bladene er ofte bøjet let udad i spidsen. I visse tilfælde er knoppen en korsblomst, sådan som den kendes fra den gotiske arkitekturs afslutning, fialer, de små spirkrøede støttepiller. Man kunne også forvente korset brugt, men det kendes kun i et tilfælde, og der er kun et tilfælde med urner og basunengle.

Affaset stolpe, gitterværket tappet til stolpen.

Affaset stolpe med vulster, gitterværket samlet ved fjeder og not.

Den anden type gitre har ikke håndliste, her er stolperne ført op til en højde lidt over gitterværket. Det stykke, der er højere, er smukt udformet med profiler og krones med en knop med samme motiver, som knoppen skruet fast oven på håndlisten.

Stolperne er ofte massive, de er på to sider forsynet med noter eller taphuller til at fastholde gitterværket, der har til not eller taphul svarende fjeder eller tap hvormed gitteret samles.

Stolperne bruges også til at fastgøre lågens hængsel og lukketøj. Det almindeligste er stabelhængsler, kun i et enkelt tilfælde er brugt tappe foroven og forned. Det kan kun lade sig gøre på håndlistegitrene.

Stolperne ved lågen kan blive udsat for ret stor belastning, det har man i nogle tilfælde imødegået ved at forsyne disse stolper med knægte. Disse kan være lige så detaljerede udformede med volutter, som deres bygningsmæssige forbilleder, hvori de kun adskiller sig ved at være støttende ikke bærende, og derfor også vendt nedad, tappet eller boltet til stolpe og sokkel.

Håndliste.

Ovenfor er omtalt en gruppe gitre med håndliste. Håndlisten har oftest afrundede kanter, så den er behagelig at tage på, i enkelte tilfælde er den forsynet

Gitterværk af geometriserende type, fjeder og not samling, som har måttet repareres ved lasker, sokkel af tredelt type.

Senere geometrisk gitter med forenklet dekor.

Nyklassisistisk påvirket gitter med akroter.

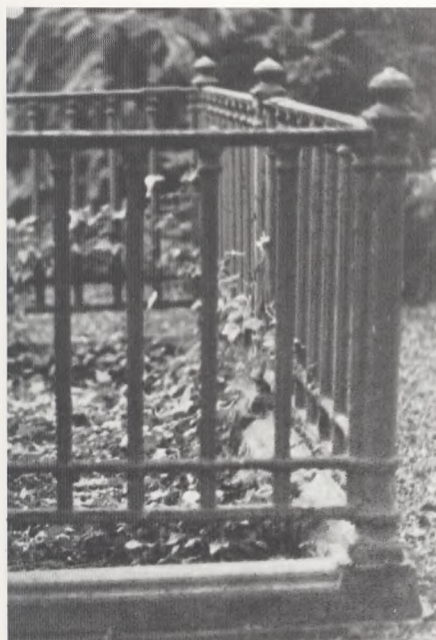
Nyklassisistisk med gitterværksstolpe, rosetakrot.

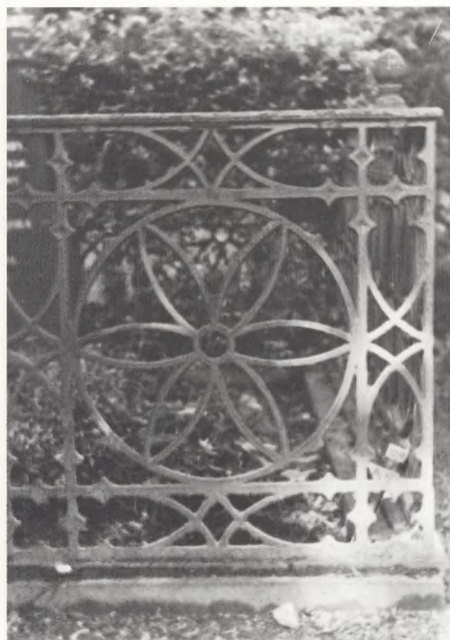
Det samme mønster men med palmetteakrot.

med falsudsmykning, ellers glat. I den undergruppe gitre, hvor der er stolper for hvert fag, er håndlisten brækket, det vil sige, den er gjort bredere over stolpen, den samme forteelse, som kan ses på barokbygværker, hvor gesimsen er brækket over søjler og andre leddelinger af facaden. Dette bredere sted giver en udmærket plads for en prydelse, nemlig knopperne, der, som ovenfor omtalt, er skruet på den bolt og stukket gennem det hul, der i håndlisten samler håndliste og stolpe. Håndlisten kan være samlet til et fortløbende stykke ved bladsamling. Bladsamling er en samlingsmetode, hvor den ene ende af de stykker, der skal samles, tilpasses ved at fjerne den øverste halvdel af godset, og i det andet stykke at fjerne tilsvarende fra undersiden. Så kan stykkerne lægges over hinanden og samles med skruer, bolte eller nitter. Hjørnerne er støbte, i et enkelt tilfælde er der i hjørnerne indsat et trekantet stykke til forstærkning, midt i trekanten tilmed med en knop, til pynt. Samlet på denne måde bliver håndlisten sammen med soklen en stiv konstruktion, velegnet til at bære gitterværket, der er tappet eller boltet til disse elementer.

Udover knopperne som udsmykning er der et par eksempler på blomster- eller palmettedannede antefikser. Antefiksen kendes fra græske templer, en udsmykning, der skjulte tagbeklædningens afslutning ved tagskægget. De gitre, der har denne udsmykning er meget gamle, så de kan udmærket have trækket fra den nyklassicistiske periode i 1800-tallets første halvdel.

Meget nøjternt geometrisk mønster.

Gitter hvor fagene er nitted sammen både i hjørner og i længde, bagside er rå uden mønster, et af de ældste typer.

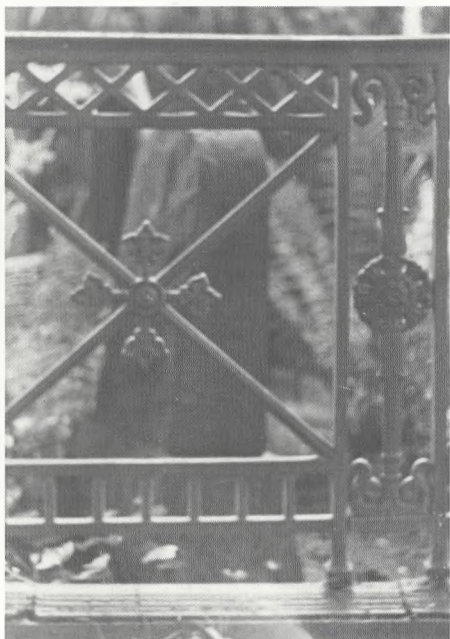
Gitterværket.

Gitterværket er opstillet på soklen fastgjort til denne og håndlisten og eller stolper.

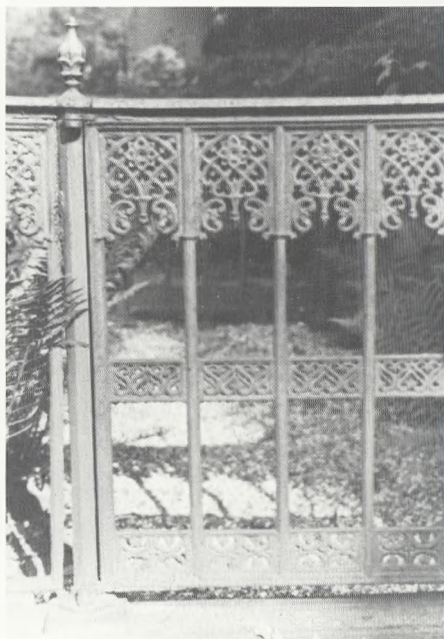
Gitterværket er støbt i sektioner, sådan at et vist antal giver gravstedets fulde sidelængde. Det ser ikke ud til, at man har kunnet støbe større sektioner end at der skal to stykker til at danne en side, altså ca. 1½ m.

Gitterværkets enkelte dele er følgende. Idet jeg er gået ud fra det aller enkleste gittermønster, bestående af en række stænger fordelt regelmæssigt og forbundet af vandrette stænger, har jeg valgt at kalde de lodrette for stave, og de vandrette for lister eller tværlister. Stave kender vi fra hegnet af træ, gærdestave, der blev flettet mellem tre (eller fem) lægter eller rafter, som var fastgjort vandret mellem stolper. Jeg har valgt at kalde de vandrette for lister, da de i reglen har samme dimension som stavene. Imellem stavene kan der være indsat friser af geometriske figurer, eller stave og lister danner rektangler, som kan indeholde kryds, cirkler, cirkler med kryds eller kors m.v.

I de fleste tilfælde begynder og slutter en sektion med en stav forsynet med fjeder eller tappe til samling af stolperne. De ældre gitre har ikke stolper, men her er samlingen sket ved boltning eller nitning af de sammenstødte sta-

Gitter med samme samlingsmåde som på side 28 tv, også meget gammelt.

Gennembrudt arbejde i mauerske stil.

ve, det kan ske både i hjørne- og længdesamling. I et enkelt tilfælde er samlingen foretaget med et smalt mellemstykke med not, endvidere har disse gitre også ben, støttende på eller fæstet til soklen.

I andre tilfælde er samlingen sket ved bladning af halve stave, det er en samling der tidligere var ganske usynlig, men nu meget iøjnefaldende, fordi rustdannelse har tvunget samlingen fra hinanden. I hjørnerne har denne type stolper, da der ikke kan samles ved bladning her.

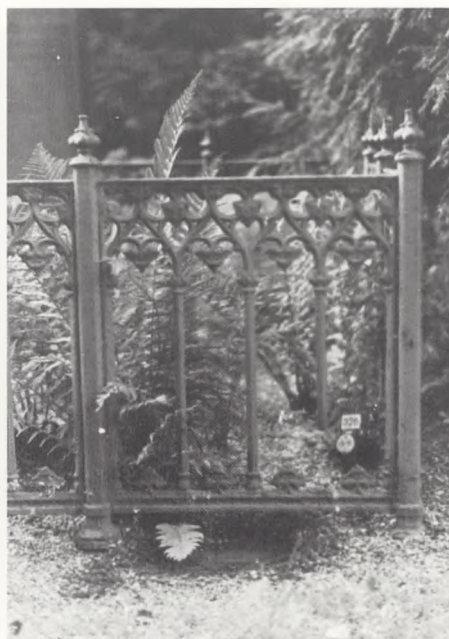
I et enestående tilfælde er der bag på tværlisten lagt et stykke stangjern, som ved nitning til tværlisten har samlet sektionerne såvel på langs som i hjørnerne.

Gitre med fagsopdeling ved stolper har som nævnt under stolper en meget fikseresamlingsmetode, nemlig not eller taphuller i stolpen og false eller tapper på siderne af sektionerne. Gitre med håndliste har også not og falssamling med håndlisten.

Gitterværket kan have een eller tosidig profillering, hidrørende fra støbemetoden. I begyndelsen troede jeg, det var et tegn på et meget gammelt gitter, når der ingen tegning var på bagsiden, de var flade, men det viste sig, at også

Dette gitter er samlet ved nitning af et båndjern på bagsiden, meget gammel, måske det ældste (1809).

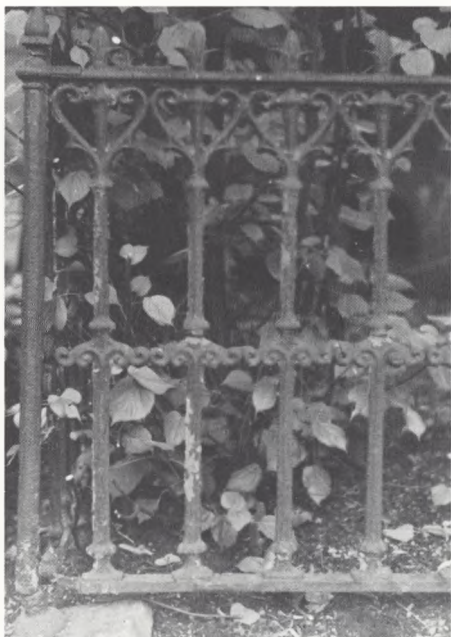
Gotisk påvirket gitterværk.

nogle af de yngste er støbt efter den metode. Det har simpelthen været et konkurrencehensyn. Jeg forestiller mig denne type støbt i en flad form i vandret stilling, hvor man efter at have banket sandet sammen om modellen, og har taget den op, har fyldt rillerne efter modellen med den flydende jern, indtil disse var fyldte. Som støtte for teorien gælder, at både stave og tværlister er let kiledannede, de er bredere bagtil end fortil, kun 3-4 mm, men dog så meget, at det er synligt med øjemål.

De tosidigt formede gitterværker har ofte en tydelig grat efter støbeformens samlinger på midten af godset. Disse må være støbt i to halvforme, der lagt mod hinanden, har gengivet modellens form helt i hulrum, som så er fyldt op med den flydende jern. De, der er samlede ved bladning, har også haft denne detalje med i formen fra modellen.

I modellen har man også i nogle tilfælde været så flinke at sætte årstal og jernstøberiets navn, en oplysning, der desværre mangler om de fleste gitre. Disse stempler skal søges enten i håndliste eller soklen.

For at tilpasse et gitterværks mønster til alle mulige gravstedsstørrelser, har man måttet lave tilpasningsstykker. Selv om de fleste gravsteder har en enhedsstørrelse pr. gravplads, findes der også gravpladser med skæve mål. For

Gitter med svage stolper, uden sokkel, kun en blok i hvert hjørne, meget gammelt (1814).

Et meget forsømt gitter med mæandermotiv.

de mønstre, der gentages igen og igen hen over en sektion, har det ikke været så svært, men anderledes har det været, hvor mønsteret har været på at fylde hele faget, der har man måttet lave sektioner med f.eks. sidefrisen gentaget to eller flere gange.

Mønstre og stilarter.

Som forbillede for mønstre har man i det store flertal haft arkitekturformer. De simpleste mønstre består af parallelle stave forbundet af to til flere tværlistes. Er to af tværlisterne anbragt tæt sammen, så der mellem stave og tværliste opstår rektangel eller kvadrat, er der skabt en dekoration. I de fleste tilfælde er der da også i disse felter anbragt kryds, kors eller kreds dannende en frise. Friser af antikke mønstre som palmette, mæander og løbende hund er der også eksempler på.

Stavene kan være splittet op og grene sig så de kan bøjes sammen til en spiral eller samles med tilsvarende gren fra naboen, i sidste tilfælde, kan der dannes rund- eller spidsbuer. På grundlag af disse kendetegn kan et stort antal gitre henføres til en stilepøke.

Geometriske.

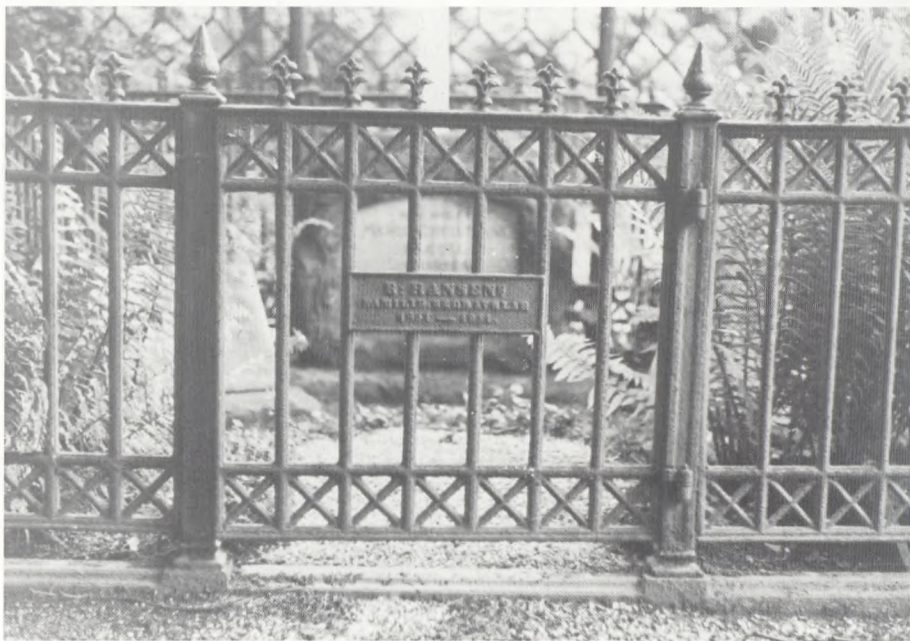
Denne gruppe kan ikke henføres til nogen stilepøke, det skulle i så fald være til

Gitter i geometrisk form, samlet ved sammennitning af sektioner, ensidigt støbt, gammelt.

funktionalisme, men det tilhører jo vort århundrede. Det er gitre, hvor mønstret danner geometriske figurer, kvadrater, rektangler, fir-, fem- og sekskanter, cirkler eller dele heraf, altså rette linier eller cirkelslag. Af dem findes 19, men variationen er meget lille, da der er højdevarianter imellem. Tilsyneladende har flere fabrikanter efterlignet hinanden og har lavet disse gitre. De, der har håndliste, har den største mønstervariation. Et af dem fra tidsrummet 1830-40 er med lodrette, vandrette og skrå stave, der danner firkanter og sekskanter om et kvadrat med kors og kreds i midten. Et andet fra 1860-erne har kun to lodrette stave og fire vandrette lister, med et stort diagonalkryds i det store felt i midten, mens flere har en kreds i midten af diagonalkrydset, de er fra 1830-60'erne.

I den anden gruppe uden håndliste har de fleste lodrette stave med fra to til fire tværlister. Når der er fire lister er der to friser, en foroven og en forneden, er der tre oftest kun forneden. Stavene er forlænget op over øverste tværliste og krones af en blomst, der ligner en fransk lilje, med to ekstra sideblade. I friserne kan være kryds eller kredse, sjældent mere komplicerede ornamentter. Nedadtil slutter stavene oftest ved tværlisten, men i nogle tilfælde er de længere. Aldersmæssigt ligger disse gitre over et meget langt tidsrum, der findes et på et gravsted fra 1809 og tilhører typen uden stolper og har flad bagside, iøvrigt det, der er samlet ved på nitning af stangjern på bagsiden. De andre er yngre, optræder fra 1840-60. Derefter forandres blomsten, den bliver en knop eller prisme, og

Geometrisk gitterværk, men tosidigt støbt. Navnepladen er også støbt.

dekorationen i felterne bliver til en kugle på stængerne, de findes fra 1860 til 1920.

Klassistiske.

Dekorationen er her de der er kendt fra antikken og klassistiske stilperioder, antefikser, palmetter, volutter, mæander løbende hund, fakler m.v. De fleste af disse gitter har håndliste nemlig 14 af 22, og er geometrisk opbygget men har desuden en kraftig rundstav med spiralsvungne ender eller den har form som en fakkel. Denne stav er indsat i mellemrum mellem sektionerne. De ligger i tidsrummet 1820 til 1880. I andre tilfælde er alle staverne opdelt i spiraler foroven, og på midten kan være friser af akanthus og spiraler. Oven på håndlisten er der i et tilfælde påsat antefikser. Et har balusterformede stave, der er flot svungne med form som oldtidens vinbeholdere, amphorae, og en frise af løbende hund, samt hjørner dannede af sammenkrydsede løbende hunde. Lågen har et selvstændigt buemønster, og det har også antefikser på håndlisten. Det stammer fra 1818-1841.

Gruppen uden håndlister er fra tiden 1850-1910, men to af de yngste kan være smedejern, jeg er stadig i tvivl om tilhørsforholdet. De har alle lodrette stave, men friser med antik-klassisk oprindelse. Endvidere fra 1895-1905 stammer en type med båndakantus med påboltede blikrosetter. Endelig optræder mellem

Spidsbuet og geometrisk stil.

Gotisk gitter fra fabrikken på Nørrebro: Ludvigsen og Hermann, Nørrebro no. 39. Ludvigsen benyttede dette gitter til sit eget gravsted.

1860 og 1920 gitre med lodrette stave udgående fra bånd eller akantusslyng med hjerter og franske liljer foroven.

Rundbuede.

Fire gitre fra tiden 1862 til 1924 har rundbuer enten ved, at stavene deler sig og mødes med naboens til rundbuer, eller der er indsat en frise af rundbuer mellem stavene.

Et fra 1907 med knækket rundbue, en slags manierisme, har meget svære stave i to planer. I lågen er indsat et skjold med en liggende hjort i relief.

Gotisk.

Med gotiske kendetegn findes 45 gitre, det er den største gruppe, og 15 af disse har håndliste og daterer sig fra 1830 til 1870, med en enkelt fra 1890, som tilsyneladende er blevet eftergjort for, at det kan stå ved siden af et ældre gitter fra 1855, da gravstedet i 1890 blev udvidet. Trods stor lighed er der alligevel små afvigelser fra det gamle.

Spidsbuen er det almindeligste gotiske kendetegn. Den opstår når to cirkelbuer med samme radius, men hvert sit centrum skærer hinanden. I gitrene sker det, når stavene deles op og samles med naboens gren, eller ved en frise, hvor forbindelser mellem stavene, dannes af buer. Dette giver flotte lancetbuer, er fri-sen på midten, opstår to mod hinanden stillede buepar.

Nyklassistisk gitter, her lågen til gitteret vist side 31 n. tv.

Et art nouveau gitter med pånittede blikrosetter.

Et andet gotisk kendetegn er rosen. De fineste er på de gotiske katedralers tårne og tværskibsgavle, samt øverst i vinduer. Den er brugt som motiv i tre typer med geometrisk mønster eller i mere indviklede med roser inden i en rose. De små roser opdeles af en s-formet stav i mouchetter, en fiskeblærelignende figur, som hører til i flamboyantepoken. Også som frise er rosen brugt oftest med to mouchetter, og i et tilfælde er den indsat i en låge over to staves mellemrum, her er den opdelt i 3 mouchetter og et treblad.

Et har udelukkende stave, der krydses med andre så der opstår æselrygsbuer, en form mindende om et gennemskåret skibsskrog, hvilket opstår af buer med to forskellige radier og fire centre.

Uden håndliste er der 30 forskellige, men mange er meget lig hinanden, idet der blot er forskel i højde. De samme motiver med lancetter findes også her. Et par har en enkelt tværliste øverst, ellers har de buer kronet af et vedbendblad som slutningsmotiv.

Når stavene deles op i buegrene, der krydses med naboens og først samles med næste nabos grene, fås en krydsende bue, også et gotisk motiv. Det findes i to typer, een type fra 1850-1910, men med 3 forskellige fabrikanter, så der er små variationer i mål og udsmykning, den anden er fra 1880-1920 og er meget tarve-

Et gotisk gitter efterlavet et ældre.

Robust gotisk gitter, lågen har også rose med 3 mouchetter.

ligere i udstyr, flad bagside og uden profillering af de meget tynde stave, og det stammer tilsyneladende fra to forskellige firmaer.

Hesteskobuen, en buetype med fire centre og to radier, er brugt til et gitter i to udgaver, et højt og et lavere i tidsrummet 1860-1910.

Til friser er iøvrigt brugt de andre gotiske kendetegn, således næsen, en trekantet dannelse, der, når den er brugt i et kvadrat, frembringer firpasfiguren, firkløveret. Den er meget brugt både på stave og tværlisters som ornament. Firpas i en ring bruges i enkelte tilfælde, men oftest frembringes det af en knækket ring indsat i kvadrat.

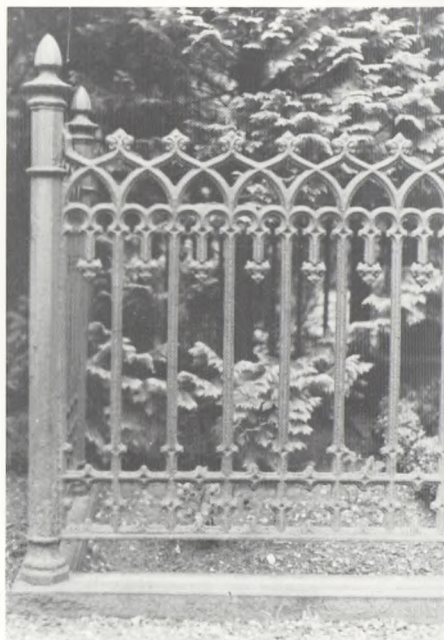
Naturalistiske.

Der er 5 gitter, der har plantemotiver som udsmykning. To, der ligner hinanden meget, er forsynet med årstal 1846 og 1847. De har meget kraftige stave, som tilspidses nedad og mellem stavene er indsat friser, bl.a. en buket af tre valmuekapsler.

To gitter fra tiden 1870-1890 har egetræ med blade og agern som motiv. Stolperne er formet som egerafter med knaster, og stavene på samme måde med knaster og kviste med blade og agern. Det ene afsluttes foroven af en flettet

Rundbuggitter fra Ludvigsen og Hermann, Nørrebro no. 39.

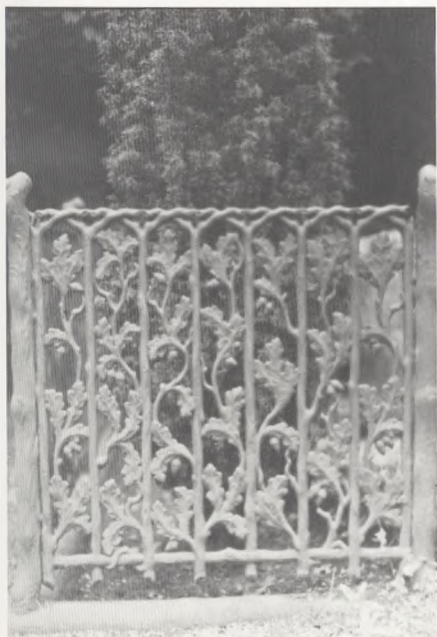
Næsten det samme som foregående, men fra P. Andersen, Svanholm. Der findes et tredje, med ukendt oprindelse, afvigende fra disse.

ranke af de ombøjede stave, det andet er stavene »klippet« af og kvistene er flettet sammen, på dette sidste snoer kvistene sig her og der omkring stavene, det gør de ikke ved det første. I de første er der 7 forskellige mønstre mellem stavene, så begyndes der forfra, i det andet er der en symmetriakse om hvilken motiverne er placeret spejlvendt. De er også lavet af to forskellige firmaer, nemlig Ludvigsen & Hermann, Nørrebroe No. 39 og P. Andersen, Svanholm, Gammel Kongevej.

Det sidste gitter, der desværre kun findes i brudstykker, men der er også et der er sat i samling, er tegnet af arkitekten M. Gottlieb B. Bindsbøll (1800-1856). Det vides, idet gitteret er med i den fotosamling, som »Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse« i 1912 udgav med navnet Gravminder. Gitteret er af meget svært støbejern og har papyrusblomster på enden af stavene i to højder, bagsiden er dobbelt så høj, og her er blomster i 4 højder, hvoraf den ene dog sidder på siden af stavene. Det er fra 1846.

Fabrikanter.

Der er ikke meget noteret om opsætning af indhegninger, bortset fra datoen for betaling af gebyret for ret til opsættelse. Visse ældre gitre er der, som tidligere omtalt, stemplet firmanavn og årstal i sokkel eller håndliste. På de andre har der

Naturalistisk mønster, egestave med blade og agern. Fra Ludvigsen og Hermann. P. Andersen, Svanholm, lavede også et, men her afslutter sammenvundne kviste opadtil.

Svært naturalistisk papyrusmønster tegnet af M. G. B. Bindsbøll, fabrikant ukendt.

sikkert været fastskruet eller nittet en støbt plade med firmanavn på soklen, i hvert fald er der mange steder spor efter sådan, men kun et ringe antal er bevaret. Måske vil flere komme til syne ved nedbrydning, så iagttagelserne kan blive kompletteret.

Det kunne være interessant i anden sammenhæng at få undersøgt mere om de muligheder for implicerede fabrikker, her skal kun nævnes de, der er kendte fra skiltene.

Det ældste er fra 1810-50, Jernstøberiet Bock, om hvilket jeg har fundet fabrikantens dødsår, men ikke fabrikkens beliggenhed i København. Lidt senere optræder navnet D. Løwener, det var en snedker, der i 1838 startede et jernstøberi, som senere blev overtaget af Christianshavns Jernstøberi og Maskinfabrik. Disse to første brugte stempel.

Fra omkring 1850 til 1900 findes mange gitre med navnet Ludvigsen og Hermann, Nørrebro No. 39. Når så mange af disse skilte findes, er det fordi det blev indsat i den dybe hulkel på soklen, hvor det er relativt godt beskyttet mod mekanisk beskadigelse, og endvidere er skiltet af et hvidgråt metal, som ikke er meget oksyderet. Det var et lokalt firma, det er omtalt i historien om Nørrebro, som en virksomhed, der gav en mængde røggener.

Omkring 1880-90 kommer der skilte for P. Andersen, Svanholm, Gl. Kongevej, Kjøbenhavn. Det var et jernstøberi etableret af Peter Andersen ved køb af en grund af gården Svanholm i 1855. Det blev en betydelig virksomhed, bl.a. etablerede han det første vandværk på Frederiksberg. De yngste gitre herfra er fra omkring 1920.

Endnu et københavnsk firma er repræsenteret, nemlig Frederiksberg Jernstøberi og Maskinfabrik med gitre fra omkring 1900 til 1920.

Kun et gitter har adresse på et udenbys foretagende, nemlig S. Jørgensen, smedemester, Roskilde, ved et skilt fra 1879.

Jeg håber med dette sammendrag af registreringsarbejdet, at have skabt interesse for at få beskrevet de gitre, der endnu må være tilbage, der er sikkert allerede forsvundet mange inden de er blevet beskrevet. Ud over landet er der uden tvivl andre typer, stammende fra daværende støberier. Det tyder i hvert fald på, at leveringsområderne har været ret lokale, når der kun er eet fra en anden by af de ovenfor opregnede.

Hvad vil der ske med de nu registrerede gitre på Assistens kirkegård, hvoraf en del står til hjemfald sammen med gravstedet. Der har været opkastet planer om at indrette et museum for genstande fra kirkegården, det vil nok for gitrene være den eneste måde at kunne bevare noget af den store rigdom og tekniske kunnen, der er nedlagt i disse produkter fra en svunden tid.